

SPENCER HERBERT PHILOSOPHIÁJA.

A sociológiára vonatkozó nézetek.

(Második közlemény)

VIII. A szertartásos kormányzat viszonya a politikai és egyházi kormányzattal.

Legnagyobb részét annak, mit ezen és a következő fejezetben mondandó lesz, a magyar olvasó már bővebben olvashatta a Bpesti Szemle 1878. évi folyamában. (32—36. 42. sz.). Spencer a maga philosophiájához csak hű maradt, midőn azon nézetet vallja, hogy a szertartásos kormányzatnak, a pol. kormányzatnak és az egyházi kormányzatnak egy és ugyanazon alapja van. A szertartásos kormányzatnak tárgyát képezik mindazon szabványok, melyek az emberek mindennapi érintkezését egymással rendezik. Időben a szertartásos kormányzat megelőzi a másik kettőt (Ceremonial Institutions 6. l.), alapja pedig a hatalmasabbtól való félelem és azon magaviselet, melyre e félelem késztet. A »Ceremonial Institutions« című munkában kifejtett nézeteknek magvát már az 1854-ben megjelent »Manners and Fashion« című essyben találhatni; ott pedig Spencer e három irányú kormányzatnak viszonyát egymással ily módon fejt ki: »Ha képzeletünkkel azon rég mult időre térünk vissza, mikor az emberek theoriái a dolgokról még nem alakultak, ha a győző főnököt (chief) úgy képzeljük el, a mint az homályosan alakult az ősi hitregékben, költeményekben és rómokban; azt láthatjuk, hogy mindennemű magaviseletnek szabályai az ő akaratából folynak. Minthogy ő törvényhozó ép úgy, mint bíró, alattvalóinak minden perlekedését egymás közt ő dönti el, és szavai törvénynyé válnak. Az ő iránta való respectus (awe) a vallásnak kezdete; cselekvéseinek elvei

emennek első parancsai. Az emberek azon módokon tanusítják alávetettségüket, melyeket ő szab elő; és ezek hozzák létre a megszokásokat (Manners).« (Essays I. 84. l.).

A dolog másképen el sem képzelhető, mint úgy, hogy a szertartásos kormányzat a hatalmastól való félelemből származék. Az ember ősállapotában csak úgy élhet meg, hogy állatokat ejt el, emberekkel küzd, ő akkor sok tekintetből és okokból antisocialis érzelmű; a társadalom tehát csak úgy indulhat fejlődésnek, ha van egy drákói hatalom, melytől mindenki fél. Ha már most valaki cselben, erőben, bátorságban a többiek közt kiválik, a vadember azt könnyen egy magasabb lénytől származottnak gondolja, fél tőle, tiszteli őt, és egy ilyen ember képezheti majd a szétmálló elemeknek összetartó kapcsát. Ilyen embernek Alter-egoját, annak halála után, isteni lénynek tekintik; ilyen embernek fiát isteni származásúnak képzelik. Látni való, hogy Spencer szerint az emberek ősállapotára teljesen alkalmazható Carlyle azon nézete, mely szerint a nagy emberek, a hősök adják meg a fejlődésnek impulsusát.

A társadalmi együttlét a rokonszenvet, az együvé-tartozásnak érzelmét fejleszti; az ember mindennemű érintkezésbe jő embertársaival s socialisabb érzelművé válik. De hogy ezen társadalmi együttlét lehetséges legyen, szükségesek a külső magaviseletnek szabályai, melyek az embert megfékezik és ahhoz szoktatják, hogy társával megférjen; e szempontból e szabályoknak valóságos nevelői szerepük és hatásuk van. Mentül inkább fejlődik a tudomány, művészet, kereskedelem és ipar, annál kevésbé lesznek oly szertartások szükségesek, melyek az embert megfékezik, annál inkább fejlődhetnek oly megszokások, melyek a társas együttlétet valósággal édessé teszik. Ugyan e szempontból Spencer a társadalomnak kétféle állapotát különbözteti meg, a harczias (militancy) és az iparit (industrialism); az előbbivel szigorúbban körülírt és követelt társadalmi szertartások vannak összekötve, az egyes rendek már külsőleg is öltözetük és fellépésük módja által vannak egymástól elválasztva, az utóbbival csak a magaviseletnek oly szabályai járnak, melyeket a gyöngédebb érzelmek sugallanak, de melyek nem valamely szigorú etiquette-nek szabványai. Szem előtt kell azonban tartani, hogy Spencer szerint az egyes szertartások nem egy közös megállá-

podásnak eredményei, hanem szint' oly módon a társas életnek fejlődményei, mint akár a vallás, a nyelv, az állam formája, vagy más.

IX. A szertartásoknak egyes alakjai.

Spencer a szertartások ezen alakjait tárgyalja ilyen rendben: győzelmi jelvények, tagcsónkítások, ajándékozások, látogatások, tisztelgő bókolások, megszólító formák, címek, jelvények és jelmezek, további osztály-elkülönzések, divat.

A szertartások mindezen formáinak legkiválóbb alapja a gyöngének félelme a hatalmastól, vagy a mi avval összefügg, hogy a gyöngé a hatalmast magaviselete külső formáiban utánozza. Lássuk egyenkint: 1. A győzelmi jelvények mint olyanok, nem tartoznak közvetlenül a szertartásokhoz, de közvetve igen is, mert a vadnépeknél ezek szoktak a rangkülönbség alapjául szolgálni, és olyan szokások által, melyek a győzelmi jelvények vételével keletkeznek, lehet a többi szertartásoknak jó részét magyarázni. A társadalom kezdetein az az úr, ki a harcban a legvitézebb, ezt pedig úgy mutatja ki, hogy a legtöbb ellenségnek levágott fejét képes felmutatni. Büszke a vadember, ha lakásában, vagy körülé sok emberfej van, és arra törekszik, hogy mentül több legyen ott; arra is használja ezeket, hogy a többi vadembereket visszaretentse. Később terhesnek találták azt, egész emberfejeket összerakosgatni, megelégedtek állkapczákkal, szkalpokkal, de sőt még fogakkal is; ez utóbbiakat mint kitüntető dísz magukkal hordozgatták. Ha valamely vad főnök hatalmassá, félelmetessé lett, alattvalói úgy iparkodtak kegyét nyerni, hogy ilyen emberrészeket adtak át neki, és így a szertartásnak egyik legkezdtelegesebb faja szülemlett meg. 2. Azon szokásból, hogy a megholt embernek egyes részeit levágták, fejlődött azon szokás, hogy az élő embert testének egyes részeitől megfosztották. Hasznosnak találták, hogy az ellenséget, ha teheték, életben hagyták, de rabszolgájukká tették. A vadember azonban conservatív természetű és így a megcsónkításoknak szokását megtartotta, csak hogy olyanokká változtatta azokat, hogy a rabszolga munkaképessége legkevésbé szenvedjen általuk. Nem szabad felejtenünk a vadembernek azon nézetét, hogy azt gondolta, hogy ő maga, részben vagy teljesen, mind arra képes lesz, mire az.

képes, kit megcsonkított, és kinek egyes testrészét birtokába ejtette. Így vette az alávetett embernek fogát, haját, így fejlődött azon szokás, hogy a rabszolgák, megkülönböztetésül a szabad emberektől, rövid haját viseltek. 3. A tisztelet-adásnak egy további módja az ajándékozás. Oly társadalmakban, hol a főnöki hatalom csekély, az ajándékozás kevéssé szokásos és nem rendszeres; erős központi hatalommal bíró társadalmakban, a főnöknek adott ajándékok rendesekké, valóságos adókká válnak. A főnök sokszor követeli, hogy legfőbbjei ajándékokkal jöjjenek hozzá, hogy loyális érzelmeiket ily módon fejezzék ki. 4. Az ajándékozással összefügg a látogatás szertartása, »Az ajándékozás primitív alapjában magában foglalja azt, hogy azon személynek látogatására megyünk, kinek az ajándékot adjuk. Innen, associatio következtében, ezen (látogató) actus maga is tiszteletadást fejez ki, és esetleg a tiszteletadási szertartásnak jellegét ölti magára.« (Cerem. Inst. 105. l.). A mint az eleintén önkéntes ajándékozás kényszerített ajándékozás adóvá válik, úgy az eleintén önkényes látogatás kényszerített látogatássá válik. Idő multával, nem csak a főnökök tiszteltetnek ily látogatásokkal, hanem a feljebb valók is, a mint nekik is alkalmilag tiszteleti ajándékokat adnak, míg végre csak udvariasság lesz a dologból. 5. A tisztelő bókolások (obeisances) annyira járnak már természetünkkel, hogy azokat már a legrimitivebb népek — de sőt ahhoz hasonló állatok — is feltüntetik. Sok ilyen bókolásnak az a mimikája, mintha az illető mondaná: nem kell engem leigáznod, már le vagyok igazva. A tisztelő bókolásoknak egy példájáról érdekes lesz megemlékezni. Igen elterjedt azon szokás, hogy ilyen tiszteletadás alkalmával az illető földre veti magát, a hatalmasnak lábát csókolja, vagy a hatalmas lábát a tiszteletadónak nyakára teszi, szóval, a tiszteletadásnak már külső alakja is azt fejezi ki, hogy a gyenge megadja magát; idő multával e földrevetésből lesz egy kis hajlongás, bókolás, melylyel most a művelt emberek egymást megtisztelik. A nyelv hasonló tünetnyeket tüntet fel; eleintén telthangzású, jelentő szavak rövidke, önálló jelentőséggel nem bíró ragokká zsugorodnak össze. 6. A mint a bókolásban az egyik tettel akarja kifejezni, hogy a másiknak leigázottja, szolgája, úgy a megszólítási formákban szóval teszi azt. Ismeretes a »szolgája« szólam. Vagy ellenkezőleg, úgy

akar hízelegni a feljebb valónak, hogy azt magasztalja; régibb időkben az uralkodót »istennek«, »isten fiának« szólították. 7. De nem csak királyokat, hanem egyáltalában feljebb valókat seniornak, seigneurnek, dominusnak neveztek, mi idő multával annyira elkopott és mindenki iránt használtatott, hogy most az olasz mindenkit *signore*-val, az angol *sir*-rel, a francia *monsieur*-rel szólít meg, mely megszólításokban mindenütt a senior rejlik. 8. Ha valaki a harcban győzedelmeskedett, s e győzelemnek jelvényeit, mint kitüntető jelvényeket magával hordja, ez alapja minden jelmeznek, mely eredetileg mindig a hatalmat fejezi ki. A király előtt jogart, kardot vittek, vagy, mint Ugandában, csak a főnök visz több dárdát, jeléül annak, hogy hatalma nagyobb, vagy, hogy ő már több ellenséget győzött le. Később mindenféle módon változott a jelmeznek ezen külső alakja, de akár vegyük a római *consul fasciculus*ait, akár az emberek ruházatát vagy címereit, a jelmezek mindig a hatalmat fejezték ki. Harcias szellemű államokban ezen jelvények és jelmezek még most is sokkal feltünőbbek, mint kitünően iparral foglalkozó államokban. Angliában ritkán látni egyenruhát. 9. De vannak még más módok, melyekkel a társadalmi feljebbvalóságot ki lehet fejezni. A harcban a győző rendszeren a legyőzött felett van, láttuk, hogy sok helyen a hódolattevő a földre veti magát; innen azon szokás is fejlődött ki, hogy gyülekezetekben a főnök a legmagasabb helyet foglalja el. Wallace meséli, hogy Lombock szigetének Rajaha angol kocsit rendelt, melyet, miután az megérkezett, hasznavehetetlennek talált, mert a kocsisnak ülőhelye magasabb volt, mint az övé. — Cerem. Inst. 194. l.

A szertartásos kormányzatnak eddig említett fajai által osztály-különbségek állapítottak meg; a divat (*fashion*) ez osztály-különbségeket megsemmisíteni törekszik. Az alattvaló nem csak avval iparkodik feljebbvalójának kegyét megnyerni, hogy hódolattát külső jelekkel fejezi ki, hanem avval is, hogy feljebbvalójának szeszélyeit utánozza, vagy gyöngeségeit, nehogy kitünőbbnek tűnjék fel, mint feljebbvalója. Ha Darfur sultánja véletlenül a lóról lebukik, egész kísérete lováról leveti magát, mert különben megveretik. — Cerem. Inst. 206. l. — Ismeretes, hogy az udvarnak szokásai, szeszélyei igen sokszor utánoztattak a főnemesektől, nemesektől és így tovább.

X. Az állami életről általában, és a néptörzseknek összetömrülése államokká.*

A sociologia ezen részében a tárgynak bonyolultsága felette sok nehézséget gördít a tudomány művelője elé. Sokkal egyszerűbb volna feladat, ha minden nép, a körülötte lévő népeknek befolyásától menten, ugyanazon helyen maradván fejlődne. De tényleg minden népnek fejlődése a többi népeknek behatása által módosíttatik, módosíttatik nemzeti típusa még az által is, hogy más törzsből való egyének, törzsek, sőt nemzetek vele egyesülnek, összeolvadnak; módosíttatik az által, hogy más területekbe vándorol. Ez által a nép alkata, fejlődési iránya változik.

Népek úgy fejlődnek, hogy az eleintén egymástól független családok egyesülnek, törzseket, később nemzeteket képeznek. De ugyan ez összetömrülés alkalmával kormányzati intézmények is fejlődnek. A kormányzati osztálynak feladata inkább abban áll, hogy a népeknek életét szabályozza, mintsem hogy nemzetgazdasági szempontból vett javakat, vagy akár szellemi javakat teremtsen; e szabályozó (regulativ) osztály túltengése csak a productiv osztály hatalma árán történhetik, sőt a népnek fejlődését akadályozhatja, hogy ne mondjam, megakaszthatja. Minden intézmény önnön magát iparkodik fentartani, és útját állja minden új, vele nem egyeztethető intézménynek; mentül inkább szaporodnak az állami regulativ intézmények, annál inkább veszít a nép plasticitásából, annál kevésbé képes az új körülményekhez alkalmazkodni: a szabályozó intézmények képesek a népnek még belterjü és külterjü nagyobbodását is megakasztani. Ha meggondoljuk, hogy az egyes néposztályok magok is megváltoznak, midőn, a többi néposztályokra hatván, azoknak visszahatását érzik, ha meggondoljuk, hogy ezen ily módon változott néposztályok másképen hatnak a többi változott néposztályokra, akkor elképzelhetjük azt is, milyen bonyolult feladat még akkor is az állami élet és fejlődés törvényeinek kikutatása, midőn az idegen népek által történt ráhatásnak tényezőjét és a geographiai ténye-

* A következő fejezetek X—XIV. a »Political Institutions« című, Londonban 1882-ben megjelent munkának tartalmát foglalják magukba.

zót a számításból teljesen kihagyjuk. Az állami életnek és fejlődésnek törvényeit azért csak nagy körrajzokban írhatjuk le.

Vannak körülmények, melyek az ősi családoknak összetömörülését törzsekké, népekké előmozdítják, vannak olyanok, melyek azt akadályozzák. Az előbbiek közé tartozik azon geogr. helyzet, melynek következtében az ott lakó törzsek eléggé sűrűen lakhatnak, de bizonyos határokon túl nem terjeszkedhetnek, természetesen a polynesiái szigeteken; ott az erősebb törzs, a túlhatalmas főnök elől a gyöngébbek el nem futhatnak a tengerbe: ellenkezőleg az esquimók hazája olyan, hogy az emberek sűrűen együtt nem lakhatnak, ott állam soha nem fog fejlődhetni. Az ősember inkább antisocialis, azt csak a közös ellenségtől való félelem, talán a közös érdek a vadászatban, vagy más efféle érdek és a kisebb családi körhöz való rokonszenv tarthatja kapcsolatban embertársaival. — Ha a törzsek alakultak, ezek sokszor csak úgy szaporodnak, hogy a szomszéditörzsekből egyeseket elrabolnak, vagy hogy egyesek önként hozzájuk csatlakoznak. Csak később, midőn a törzsek népekké tömörültek, szaporodnak azok oly módon, hogy egész törzseket bekebeleznek. Érdekes e tekintetben a római birodalomnak növekedését figyelemmel kíséreni. A monda szerint eleintén egyes gonosztevők futottak Romulushoz, és a rómaiak a sabini nőket rabolták el. Később egyes latin, etruszk város egyesítették Rómával, majd egyes népek lettek a rómaiak alattvalóivá és végre Pompeius annyival tárgította ki a birodalomnak határait, mint előtte senki más. Sok függ a népnek jellemétől, multjától és más körülményektől, hány népet tud az assimilálni, milyen tartós birodalmat tud az alkotni. Ha nagyobb a birodalom, akkor a kormányzati osztályok rendszere át meg át hálózhatja a törzseket és a cataloniai hivatalnok jobban rokonszenvezhet a castiliai hivatalnokkal, mint saját cataloniai társaival. Sokszor csak a birodalomnak szétbomlása teszi világossá, milyen lazán függtek össze az egyes részek, mint ezt a perzsák, Nagy Sándor birodalma és a mostani török birodalom föltünteti. Evvel kapcsolatosan igen természetesen látszik azon kérdésnek megfejtése, honnan ered az államhatalomnak ereje. Igen sok ember, midőn tüneteket magyarázni iparkodik, csak azoknak felszínét vizsgálja; ha a hullám a parthoz ütődik, sok ember megelégszik avval, hogy azt mondja: a szé

hajtja oda. De mi támasztja a szelet? honnan ered a levegő melegségének különbsége? honnan ered a napnak melege? Lám, megannyi megfajtott feladvány. Szintúgy sok ember a politikai tünetek okainak csak felszínét látja, gondolván, hogy a politikai intézményeknek maguknak van immanens erejük. »Mostanáig sem fogják fel tisztán azon tényt, hogy a kormányoknak, mint olyanoknak nincsen erejük, hanem hogy azok más erőnek csak eszközei. Ezen erő meg volt, mielőtt kormányok csak támadtak volna is, de sőt a kormányok csak tőle teremtettek; ez működik folyvást általuk, habár többé-kevésbé elrejtve.« 318. l. Mi tehát Spencer szerint azon végső erő, mely minden államhatalomnak alapja? Az általános érzelem, az állam jóléte iránti érdek, szóval azon irány, mely felé az általános népérzelem törekszik, azon hatályosság, melylyel célja felé törekszik. »A politikai hatalom legeredetibb alakjában a közérzelem, mely oly agens által működik, mely határozott vagy határozatlan alakban megalapított (established).« 321. l.

XI. A népeknek elkülönülése rendekké és evvel kapcsolatban a társadalmi osztályok funkciójának elkülönülése.

Hogy a népek egyes tagjainak nem lesz egyenlő állása, hatalma és befolyása a többiekre, előre is feltételezhető; hiszen az emberek nem egyformák. Csak nézzük, mi történik, ha gyűlést tartanak. Lesz ott elnök, lesz ott szóvivő, és lesz ott egyszerű hallgató, ki legjobb esetben szavaz. — A férfi és nőnem természete oly különböző, hogy állásuk ritkán lesz egyforma. További osztály-különbségek a szó szoros értelmében csak ott fognak fejlődni, hol a társadalom a műveltségben már némileg haladt; széltiben barangoló, egymással való összeköttetés nélküli vad embercsapatokban senki társadalmi rendeket és osztályokat keresni nem fog. Mindaddig, míg az emberek, rendes lakhelylyel nem bírván, egy más törzsnek csordáit csak elhajtják és ezért harcza keverednek, mindaddig csak is arról lehet szó, hogy az egyik vagy másik egyén, e tusában fogságba jutván, az ellenséges törzs valamely tagjának rabszolgája lesz; de midőn egy hódító törzs egy másikat, mely állan-

dóan lakik valamely földterületen, meghódít, akkor megtörténik az is, hogy a meghódított törzs vagy rabszolgaságba (slavery), vagy csak szolgaságba (serfdom) jut. A harczosok eleintén rendszeren egyuttal a földnek birtokosai, ők képezik eleintén a társadalom legvagyonosabb osztályát. Az osztály-különbségeknek még többféle más okai vannak: örökösödés által nagyobbodik az egyesnek vagyona, mi őt a többiek közt kiemeli; sokszor az is, hogy a legidősebb fiú majd a család fejévé lesz. A kitünőbb osztályok jobban öltözködnek, jobban táplálkoznak, mivelődnek; tehát physice és szellemileg is mind nagyobb lesz a különbség köztük és a többi osztályok közt. A művelődés haladásával végre a kereskedelem, az ipar is módja a vagyonszerzésnek; az emberek, kik így vagyonosakká lettek, tekintélyesekké is lesznek, míg végre az industrialismus a militarismus által felállított társadalmi válaszfalakat ledönti és a társadalmi egyenlőséget, megnyire lehetséges, helyre állítja.

1. A főnökség fejlődése. Midőn a példát a gyülelésről említettem, szó volt elnökről, szóvivőkről, hallgatókról. Ehhez hasonló tényezőket Spencer minden kezdetleges társadalomban, illetőleg államban tételez fel, ő the three components of the three-une political structure-nek nevezi. A társadalom kezdeteiben e három tényező nincsen szigorúan egymástól elválasztva, hiszen three-une-nak nevezi Spencer; de később mindinkább különödik, minden egyes tényező határozott alakúvá lesz, és határozott módon működik. Lássuk csak a főnökség fejlődését. Olyan népek, melyek a műveltség legalantabb fokán állanak, melyek békés jelleműek és határozott helyen állandóan nem laknak, nem ismernek főnököt. Az ellenségnek közös megtámadása, vagy a közös védelem ellene támasztja és fejleszti a főnökséget; ki ilyenkor a legbátrabb, legerősebb és legagyafurtabb, az lesz a harczias csapatnak természetes főnöke. Mentül állandóbbak e harczok, annál inkább fog az ideiglenes főnökből ad hoc állandó főnök válni és evvel kapcsolatban hatalma nagyobbodni. Majdnem oly nagy befolyása, mint a kirívó harczosnak, van a vadnépeknél a bűvésznak, kiről azt hiszik, hogy a külső természetnek, sőt a gonosz szellemeknek parancsolhat, ki bárkit betegségbe ejthet, valamint attól meg is szabadíthatja. A főnökség eleintén örökösödés útján nem megy át az utódokra.

Csak miután a családi viszonyok odáig fejlődtek, hogy a gyermekek az atya és nem az anya családjához számíttatnak, csak akkor kezd a főnökség is örökösödés útján az utódokra átszármaszni. Ez örökösödést elősegíti azon vélemény, hogy a fiú az atya kitünő tehetségeit örökli, hogy ő az elhunyt atya szellemének oltalmában részesül, hogy ő a megholt elődöknek szellemeivel közvetlenül társaloghat.

Ha több törzs egyesül és egy egységes államot kezd alkotni, akkor ez állam főnökségének fejlődése hasonló stadiumokon megy keresztül, mint a főnökségé az egyes törzseknél. A folytonos háború az egyes törzseket arra készíti, hogy a törzsfőnökökön kívül egy közös főnököt válasszanak; ez eleintén a törzsfőnökök közt csak a primus inter pares. A folytonos háborúskodás mindinkább növeszti hatalmát a törzsfőnökkel szemben, de eleintén mindig választatik. — Sokszor ugyan e választás csak formai, mert csak az uralkodó család tagjai választathatók, vagy mi több, a választás a megholt nemzetfőnöknek legidősebb fiára esik. De a népek igen sokszor jó hosszú történelmi fejlődésen mennek keresztül, míg a főnök nem választás, hanem örökösödés útján lép a trónra.

A mint az állam nagyobbodik és evvel kapcsolatban a főnöki hatalom nagyobbodik, más szempontból tekintve ugyan ez gyöngül. Eleintén a főnök mindent intézhet el, de később az ügyek annyira felszaporodnak, hogy neki sem ideje, sem képessége nincsen, hogy azt megtegye. Tanácsosokat, kormányzókat vesz maga köré, kikkel kormányoz; ezeknek informatiójától függ intézkedése, ezek hajtják végre parancsait, sokszor tetszésük szerint. A nagy közönség a főnök elé sem bocsáttatik, és így minden reményét a főnöki tanácsosba fekteti; a közönség hamar észreveszi, hogy annak informatiójától minden függ, és hozzá szokik, hogy annak kegyét keresse. Több államban a főnök valóságos istennek tekintetik, kit csak legközelebbi környezete láthat, és mire fejlődhetik ez, látjuk a major-domus, nagy-vezír és sogun-nak hatalmában.

Milyen valamely népnek kormány-formája, az java-résztében a népnek jellemétől függ, és így igen sokszor megesik, hogy a nép jó sokáig, ha nem is mondom állandóan, oligarcháktól kormányoztatik; hegyes, mocsáros, nehezen megközelíthető vidék is,

melyben magában a közlekedés meg van akasztva, elősegítheti az oligarchiai kormány-formát, mely sokszor a monarchikus kormány-forma felbomlásának eredménye. Innen látjuk, hogy az egyeduralom nem annyira a természetes kormány-forma, hogy annak eleintén mindenütt kellene fejlődnie, de elősegíti fejlődését a hosszabb ideig tartó háborúskodás és az államnak mind nagyobb kiterjedése.

2. A tanácsadó és képviselő testületek. A tanácsadó testületeknek eredetét is a kezdetleges népeknek harcias foglalkozásában kell keresni. Az országgyűlések — ha úgy szabad szólanom — harcosoknak gyűlései voltak, mire az is vall, hogy igen sokáig fegyveresen jelentek meg az egyesek a gyűlésekre. Már e gyűléseken tűnhettek ki egyesek ügyességük által. Minthogy eleintén a harcosok egyúttal a földbirtokosok is voltak, egyesek mindinkább kiváltak, mint nagy földbirtokosok, földbirtokuk örökösödés és adományok által még öregbedhetett, és így a különbség ilyen egyes harcosok és a harcosoknak nagy tömege közt mind nagyobb lett. A középkori államok azt is tüntetik fel, hogy a papok, magasabb műveltségüknél fogva, nagy befolyást szereztek ily országgyűléseken, de jellemző, hogy ők is kötelesek voltak a közös támadásra vagy védelemre harcosokat állítani, és nem egyszer valóságos vezérei voltak harcosaiknak.

Ilyen tanácsadó testületnek fejlődését, mely a harcosok nagy tömegéből kivált, az is mozdította elő, hogy a közönséges harcosok a mind bonyolultabb és nehezebben elintézendő ügyekben egyhamar fel nem találták magukat, hogy közösen meg nem beszélhették miképen járjanak el egyes esetekben egyetértőleg, mert az egész országban szétszórtan laktak, és csak rövid időre találkoztak a közös tanácskozmányok alkalmával. Sokan meg sem tehették az utat a közös gyülekezésnek helyére, vagy ha ott voltak is, nem várhatták meg végig a tanácskozások eredményét. Innen fejlődött azon szokás, hogy többen magok közt egy képviselőt választottak, ki érdeküket védte. E körülmény a képviselő-testület fejlődésének legkiválóbb oka, de csakis egyik oka, mert a történelem tanúsága szerint a képviselői kormányrendszernek fejlődése igen bonyolult; nagyon természetes, hogy a történelem a tanácsadó-testület és a főnök hatalma közt egy

részt, másrészt a tanácsadó-testületek kiváló férfja és a nagy tömeg hatalma közt állandó antagonizmust tüntett fel, melyben majd az egyik, majd a másik fél a győztes. Hiszen a magyarok történetében is számos példát találhatni ennek bebizonyítására.

Ime rövid vázlatban láttuk az eredetileg th r e e - u n e hatalomnak megosztását, és a rendeknek elkülönítését főnökké, főurakká, urakká. A rabszolgaság és szolgaság eredetét e fejezet első soraiban említettem röviden, a polgári iparos osztályról röviden lesz szó, ha majd a társadalomnak harcias és ipari jellegét egy külön fejezetnek tárgyává teszem.

3. A legmagasabb államhivatalnokok. Már említettem, hogy az elintézendő ügyek idő multával annyira felhalmozódnak, hogy a főnök, ki eleintén legfőbb vezér, legfőbb bíró, legfőbb pap, személyesen azokat el nem intézheti; tehát maga köré tanácsadókat választ, kik segítik. Sok esetben a főnök legközelebbi rokonai töltik be e hivatalokat (Japánban, régi Egyiptomban), máskor meghitt barátok, kegyencek. E hivatalnokok eleintén nem tisztán államhivatalnokok, hanem inkább a főnök privátemberei. A seneschal, marshal, pohárnok, palotagróf stb. hivataloknak eredete eléggé bizonyítja ezt. Volt többször olyan eset is, hogy e hivatalok egy családban apáról fiúra szálltak, az egyes családok ily módon hatalmasakká lettek és elég bajt okoztak a főnöknek.

Ha a főnöki hatalom nem volt elegendé erős, e legfőbb hivatalnokok rátukmáltattak és ezen érdeksurlodásban fejlődtek e hivatalok magok államhivatalokká.

4. Spencer röviden még a helyi kormányzatról is szól. Fejlődése legtöbbszörre igen bonyolult, eredete pedig az, hogy több törzs egygyé olvad. Az egyes törzsfőnökök ilyen helyi kormányzókká válnak, a törvényt végrehajtó eszközökké. A régi családi összeköttetés is befolyhat ennek fejlődésére, hogy a gens, phratría feje az eredetileg vérrokonok fölötti hatalmat megtartja s végre a hódító célszerűnek találhatja, sokszor kénytelen vele, hogy a helyi kormányzatokat meghagyja.

5. A harcosok és katonák. Eleintén a törzsnek minden tagja harcos. Az első elkülönülés akkor történik, midőn a népnek egyik része rabszolgaságba jut. Egyes kivételes esetekben épen a rabszolgák harcosok. — Though we are told that

in Ashantee (where everyone is in fact owned by the king) the slave-population principally constitutes the military force (565. l.). Az állam fejlődésével ez állapot lehetetlen, hiszen nem lehet mindenkit a munkától elszólítani, nem mindenkinek van módjában, hogy a mind kifejlettebb fegyvereket és egyéb harci szükségleteket (már a legrégebbi időkben a lovakat és csata-kocsit) megvegye, nem mindenki mehet a távoli földön küzdendő csatákba. De még más körülmény is járul hozzá, hogy a harcosok néposztálya fejlődjék. Eleintén a csata egyesek elleni küzdelemből áll csataterv és csatarend nélkül, de később a támadás, védelem combinált terv szerint történik, a fegyvernemek nem egyformák, e különböző fegyvernemeket egy combinált összehatásra kell felhasználni; erre pedig az egyes harcosokat be kell tanítani. Így fejlődik a harcosok osztályából a katonaosztály. Hogy az újabbkori kifejlett fegyvernemek csak előállítassanak, már arra szükséges egy oly kifejlett ipar, hogy csak egy bizonyos néposztály foglalkodhatik állandóan a harccal.

Milyen befolyásos még most is a harcosnak állása, mutatja az, hogy zavaros időben a főhadvezér rendszeren az egész államnak főnöke lesz.

6. A birói osztály. Az igazságszolgáltatás is eleintén a legszorosabb kapcsolatban áll a harccal. Ha az arabok békét kötnek, mind a két harcos fél olvassa meg halottjait és az egyik vagy másik párton lévő többletért halottakban fiztetik a vérpénz. 582. l. A fejlődő társadalom kezdetén a legtöbben jogukat fegyverrel kezükben keresik. Végre az egyesek fegyveres erejét az államereje helyettesíti, de az igazság p a l l o s a még most is szerepel, habár csak mint jelvény. Eleintén ugyan azon gyűlésen, midőn az államügyekről, háborúról tanácskoztak, igazságot is szolgáltatottak. A király nyilvános helyen, a hol épen tartózkodott, meghallgatta a panaszokat, mondott ítéletet, ugyanazt tette a helyi kormányzó a király nevében. lévén hadvezér és biró egy személyben. Az állam további fejlődésének iránya szerint e legfőbb birói hatalom vagy a főnök kezében marad (a fenyítő törvényszék ítéletei nálunk most is határozottan kimondják azt), vagy egy oligarchia kezében (Velencében), vagy az egész nép kezében. Ha a főnök kezében marad a legfőbb birói hatalom, akkor az elintézendő ügyek felszaporodása arra kény-

szeríti, hogy az igazságszolgáltatásra embereket (kik eleintén teljesen környezetéhez tartoznak) kirendeljen; ezek az országban vagy ide-oda vándorolnak, vagy mint tartományi kormányszók egy helyen laknak. Végre az ügyek bonyolultsága és sokasága azt kívánja, hogy egy rendes birói osztály kifejlődjék.

XII. Törvények, tulajdon, jövedelem.

Miután Spencer azt vizsgálta meg és fejtette ki, miképen különülnek el az egyes társadalmi osztályok, három lényeges társadalmi olyan fejlődménynek vizsgálatára tér át, melyek az emberek személyére közvetlenül nem vonatkoznak, hanem az egész társadalmat mint olyant szabályozzák.

1. Törvények. Eleintén a törvény a közszokással egyértelmű volt, ez utóbbi az elődöktől az utódokra hagyományoztatott, ami kiváltképen kezdetleges népeknél fontos, mert ezek ősi szokásaikban igen conservativek. A halottak uralják ily módon az élöket; nem csak hogy testi és szellemi tulajdonságaikat átörökítik, hanem szokásaikat is, és bizvást lehet mondani, hogy az emberek életét kevésbé azon törvények szabályozzák, melyeket ők magok alkotnak, mint azok, melyeket az őstöktől örökölték. Még azon körülményre is különös súlyt kell fektetni, hogy eleintén a világi, egyházi törvények és a mindennapi viseletnek szabványai egymástól el nem voltak választva. A törvényeknek a társadalom fejlődésében négy forrása van. »Még a legrégebb stádiumokban látjuk, hogy az öröklött szokásokon kívül, melyeknek mintegy isteni megerősítöök van (which have a quasi-religious sanction), és a meghalt vezérek külön parancsain (injunctions) kívül, melyeknek megerősítése határozottabban vallásos természetű, van még egy (habár igen kicsi) összege oly szabályoknak, melyek egy kiváló férfútól származnak; végre még ott van a közvéleménynek, habár határozatlan, de befolyásos hatása.« Polit. inst. 613. k. l. A főparancs eleintén az engedelmesség, és a törvénynek áthágását nem jogsérelemnek, hanem engedetlenségnek tekintik, melyet szigorúan meg kell büntetni, sokszor még a családnak ártatlan tagjain is. Midőn azonban a társadalom fejlődésével az ügyek bonyolultabbakká lesznek, szükséges e bonyolult ügyeket újból meg újból teremendő szabályokkal clin-

tézni; a világi törvények elkülönülnek az egyházi törvényektől; mindkettőtől pedig az általános magaviseletnek szabályai, melyek, mint láttuk (VIII.), valamennyinek ősalapját képezik. Az ipar fejlődésével az egyetértő megállapodás határozatai, az egyesek közt megkötött szerződések fontosabbak lesznek, mint az uralkodó hatalma.

2. T u l a j d o n. Habár a magasabb rendű állatok is feltűntetik, hogy érzik mi a tulajdon, a kezdetleges népeknél ez mégis még mindig igen kevésbé elismert. Mindenki azt bírja, mit hatalmába keríthet, a hatalmasabb, az uralkodó nézetek szerint, jogsérelem nélkül társának mindenét veheti el erőszakkal. Innen van, hogy a tulajdonjog eleintén csak arra terjed ki, mit az ember kezével foghat, mit ember keze munkájával mint ingó vagyont előállít. Az elfoglalt föld, az állatok csordája eleintén közös. Közös birtoknak legtovább tekintik a földet, melyen a törzs lakik, és annak termését, gyümölcsét. Az ősi szokásoknak conservatív megtartása nem engedi, hogy a közbirtok minden átmenet nélkül magánbirtokká váljék. Egyes ember eleintén csak pár évre birhat egy neki kihalított földterületet; előmozdítja pedig ezt azon körülmény, hogy a kisebb földterület a földművelésnek még kezdetleges stádiumában is eleintén pár év alatt annyira kiaknáztatik, hogy az illető művelőre nézve éréktelenné lesz, úgyhogy azt önként a községnek visszaadja. A földnek magán birtoka ott fejlődik leggyorsabban, hol idegen hódító, vagy a törzsnek egy hatalmas embere a földnek egy bizonyos részét elfoglalja, azt hívei és követői közt szétosztja és erőszakkal védi. Már előbb láttuk, hogy a harcosok egyúttal a földnek birtokosai is. Innen van, hogy bizonyos mocsáros vidéken (Drenthe), vagy hegyes, zugos vidéken (Ardennek egyes részei, a schweici almen'dek), hova hódító nem igen jöhet, a földnek közbirtoka még most is fennáll. A magán birtoknak elismerését előmozdítja az ipar, kereskedelem, s evvel kapcsolatban azon körülmény, hogy időmultával minden egyes dolognak egy bizonyos becsértéke van, mely azonban eleintén, mint ismeretes, nem a pénz értékében fejeztetik ki. Figyelemre méltók Spencernek következő szavai: »A mint az egyén, ki eleintén saját magának teljes ura, részben vagy egészen veszíti személyi szabadságát (ownership of himself) a harcias régime alatt, de azt lassankint az iparos régime fejlődése alatt visszanyeri; így lehetséges, hogy

a földnek közbirtoka, mely, míg a társadalom fejlődés harcias jellegű, részben vagy egészen az uralkodó emberek magánbirtokává válik, a társadalom iparos jellege fejlődésével újból teljesen közbirtokká válik.« 646. l. Hasonló nézeteket találni a »Social Statics« című munkában, mire majd visszatérek.

3. Jövedelem. Minthogy a főnök a legkezdetlegesebb társadalmi viszonyokban kevésbé válik ki a többi társai közül, jövedelme sem valami kiváló, de sőt vannak népek, melyeknek főnökei a népnek legszegényebbjéi. Később talán nem kap rendes ajándékokat, de ő magántulajdonra nézve a leggazdagabb, vagy a közös zsákmányból ő kap egy nagyobb részt, vagy vesz magának erőszakkal ilyen nagyobb részt. Végre a főnöki hatalom nagyobbodásával sokan kegyét vagy oltalmát keresik, midőn ajándékokat adnak neki. Már említettük, hogy ezen alkalmilag adott ajándékokból idő multával rendes időkből adott ajándékok, végre adók lesznek (L. IX. 3.). Néha az alattvaló ingyen munkára köteles, hogy teszem a főnök földjét művelje. A középkorban kihalt családok, gonosztevők, öngyilkosok stb. vagyona a királyra esett vissza. Ha a közbiztonság igen gyenge, mindenki azon ingó vagyonból, melyet egyik helyből a másikra visz, szívesen ad ajándékba egy részt az illető vidék hatalmas urának, csak hogy a többi biztonságban tovább vihesse; arról számos esetben tanúskodhatnak az Afrika belsejében utazó európaiak. Innen származik a vám és később az indirect adó, mert később nemcsak azt a vagyont sarcolták, mit a területen átvittek, hanem azt is, mit eladás végett bevittek.

XIII. A harcias és iparos jellegű társadalmaknak általános jellemzése.

A 'Political Institutions' egyik legérdekesebb része az, mely a társadalomnak harcias és iparos jellegéről szól. Spencernek módszere az, hogy deductive fejt ki, milyenné kell válnia a társadalomnak, mely hosszabb ideig tartó háborúknak van kitéve, vagy ellenkezőleg, békés időben milyenné válik az, ha az ipar gyorsan kifejlődik; azután vizsgálja, vajon az ethnologia és történet nyújtotta adatok megerősítik-e azt, végre röviden körrajzban kifejti, milyen az emberek általános jelleme a harcias, ille-

tőleg iparos jellegű társadalmakban. — A tárgyalásnak vannak nehézségei: sehol sem találjuk tisztán a társadalomnak sem harcias, sem iparos típusát, legkevésbé ez utóbbit, mert mind mostanáig az önfentartás szüksége a militarizmusnak egy jó adagát igényli és tudvalevőleg az örök béke az emberiség boldog álmai közé tartozik.

Ez utóbbinak körrajzát csak úgy lehet inductive igazolni, hogy azt vizsgáljuk, milyen irányban fejlődik a társadalom, a mindinkább megerősödő ipar hatása alatt.

1. A h a r c i a s j e l l e g. A harcban győztesse azon társadalom lesz, mely a támadásban vagy védelemben erejét legjobban tudja összpontosítani; ez csak úgy lehetséges, hogy a harcosok a nemharcosoktól kellően támogattnak. A nemharco, soknak tehát az életnek minden, a harcal közvetlen össze nem függő, terheit el kell vállalniok, mi szükséges a harcosoknak, a háboruhoz szükséges dolgokkal kellő ellátására. Összpontosítás csak kellő figyelem mellett képzelhető. Láttuk (XII. 1.) milyen nagy szerepet játszik kezdetleges harcias társadalmakban az engedelmesség. A harcos nem azt teszi, mit akar, hanem azt, mit főnöke parancsol; ez utóbbival jár az, hogy harcias társadalmakban jobban különül el az alattvaló a följebbalótól, mint kifejlett iparral bíró társadalmakban, igen hamar kasztok és rendek fejlődnek amott. A megtett munka nem önkéntes, hanem parancsolt, az egyes ember nem annyira feltétlen ura vagyonának, mint iparos társadalmakban; ismeretes, hogy a háboru a magántulajdont nem igen kiméli. Az állam annyira mindenható, hogy még a házi életet is rendezi, mint Spártában. (Különben ismeretes, hogy az egyéni szabadság az ó-korban jobban volt megszorítva). Oroszországról egy gunyvers ekképen szól:

Tout se fait par ukase ici;
C'est par ukase que l'on voyage,
C'est par ukase que l'on rit.

Az emberek, kik ilyen államban élnek, a meghunyászkodásig loyalisak és az állam mindenhatóságában föltétlenül hisznek. Államok, melyek egymással küzdenek, arra vannak utasítva, hogy szükségleteiket lehetőleg maguk fedezzék, és így a militarizmus csak utját állja a szabad kereskedelemnek.

2. A z i p a r o s j e l l e g. Már említettem, hogy felette

nehéz a társadalom iparos jellegét körülírni; és Spencer mindenek előtt óva int attól, ne gondolja senki azt, hogy az az iparos társadalom, hol legtöbbet dolgoznak. Nem a munka maga jellemzi az iparos társadalmat, hanem a szabad munka. Harcias társadalomban nem azt teszi az ember, mi saját javára válik, mit önként, szerződésileg elvállalt, hanem azt, mit az állam érdeke kíván, mit a hatóság neki parancsol; teljesen ellenkezők a körülmények az iparos jellegű társadalmakban, és ez a legkirívóbb ellentét kettejük közt. Az industrialismus csak lassan fejlődik és evvel kapcsolatban a polgári és iparos osztálynak jelentősége.

Eleintén minden kézi munka megvetett valami, és a polgárok magok egyuttal harcosok, az iparosok pedig céhek szerint el vannak különítve és a céhek szabályainak alávetve. Ismeretes, hogy legtöbb haladt az industrialismus Angliában és az Egyesült-Államokban. Az ideális iparos társadalomban az egyes ember nem az állam kedvéért van, hanem megfordítva. Ő saját körében teljesen szabadon cselekedhetik és csak annyiban van az ő cselekvési tere megszorítva, a mennyiben cselekvése embertársának hasonló szabad cselekvési terével összeütközésbe jönne. Az igazság azon lesz, hogy mindenki munkája becsének értékét megkapja, se többet, se kevesebbet. Azt a harcias társadalmakban elérni nem lehet, mert a felsőbb ranguak helyzetüket felhasználván, minden zsiros falatot maguknak vesznek ki. — Minthogy mindenki az államtól csak annyit vár, hogy jogait megvédelmezze, az industrialismus hatása alatt a vállalkozási, szövetkezési szellem sokkal nagyobb, senki sem hisz az állam mindenhatóságában, de annál többet remél saját emberségéből elérhetni. Evvel kapcsolatban a följebbvaló iránti hódolat és loyaltás csökken, és az önérzet növekedik. Politikailag az autokrata kormányrendszer tért enged a képviseleti rendszernek, minthogy pedig az államok békésen megférnek egymás mellett, a szabad kereskedelem mind nagyobb tért nyer. Mennyire változtatja az industrialismus a társadalmi szertartásokat, mennyire szünteti meg a társadalmi osztályokat (kasztokat, rendeket), már mondtam.

XIV. Visszapillantás az előbbi fejezetekre.

A »Political Institution« befejező fejezetében Spencer visszapillant az eddig mondottakra és a fejlődés eddigi irányából következtetéseket iparkodik vonni a jövőre. Kezdjük ez utóbbin. A történelem és ethnographia tanúsága szerint a kezdetleges társadalmakban az industrialismusnak (oly értelemben véve mint Spencer veszi) alig a nyoma látható; csak jó későn kezdték tiszteletben tartani az egyén szabadságát és becsülték kellően a békés munkásságnak értékét. Hogy tehát a társadalom fejlődése ez irányban tova fog haladni, az igen valószínű, hogy a mindinkább megerősödő industrialismus a társadalmi élet válaszfalait le fogja rombolni, szintén valószínű. Hogy a képviseleti kormányrendszer az egyedüli rendszer, mely az industrialismussal összeférhet, arról Spencer szintén szilárdul meg van győződve, de csak habozva adja elő a képviseleti rendszernek egyes módozatait, melyek mind egyformán képzelhetők, és melyeknek egyikéről sem mondhatni, hogy csak ez fog tényleg érvényre jutni. Más kérdést az adott földrajzi viszonyokból már határozottan lehet eldönteni; a civilizatio a legkésőbbi jövőben sem fog egyformán a föld minden helyén előrehaladni. Bármennyire legyen képes az ember a természetet legyőzni és erejét kizsákmányolni, nem képzelhető, hogy a Zahara sivatagban vagy a legmagasabb éjszakon olyan fényes civilizatio legyen, mint a földnek más pontjain.

Az »Első Elvekből« (L. az első közleményt Spencer philosophiájáról VIII. fejelet. M. Ph. Szemle I. évf. 41. l.) ismeretes azon formula, melybe Spencer a fejlődésnek leglényegesebb jegyeit összefoglalja. Ha ezen formulát a szertartásoknak és a politikai intézményeknek fejlődésével összevetjük, látni fogjuk, hogy a politikai intézményeknek fejlődése sokkal tisztábban tünteti fel a formula helyességét, mint a szertartások fejlődése. A szertartások szigorúabban körülírtak olyan államokban, melyekben a militarismus uralkodik, mint ott, hol az industrialismus tulsulyra vergődött; pedig Spencer szerint ez a tökéletesebb társadalmi alak, mely felé a jövő igyekszik.

Végre legyen szabad még egy megjegyzést tennem. Spencer

történeti adatokból és főleg a kezdetleges népeknek szokásaiból indulva ki, minden egyes állami rendnek és funkciónak eredetét és fejlődését vizsgálta, de épen a polgári rendnek és iparnak fejlődéséről, mely most oly fontos, csak itt-ott találunk odavetett megjegyzéseket. Ha valaki pedig ilyen kérdésekre keresne feleletet: miképen hatnak egymásra harc, kereskedelem, ipar, földművelés, tudomány, művészet stb., miképen mozdítja elő az egyik a másikat vagy akasztja meg utjában, vagy módosítja az egyik a másiknak fejlődését? akkor hiába venné elő Spencer művét, mert effélett nem tárgyal.

Lechner László.
